

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-14:081Костенко

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2024.2\(30\).320410](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2024.2(30).320410)

Олена МІЗІНКІНА

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар 24/26, м. Одеса, Україна
mizinkina-o@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5732-5138>

ПОРИ РОКУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО: ОБРАЗИ ПРИРОДИ У ЗБІРЦІ «РІЧКА ГЕРАКЛІТА»

***Анотація.** У статті доводиться думка про оригінальність художнього прийому в моделюванні твору, що пов'язаний із сезонними періодами (зима, весна, літо, осінь) у природі. Розглянуто приклади конкретних творів з однойменним заголовком «Пори року» у різних мистецтвах (література, живопис, музика, балет). Збірка «Річка Геракліта» Ліни Костенко теж організована у відповідності до вже заданих природних циклів.*

Незважаючи на популярність доробку та визнання мисткині, збірка «Річка Геракліта» системно не досліджена, що і вказує на актуальність нашої розвідки. Щоправда, в останнє десятиліття образи природи в поезіях Ліни Костенко аналізували З. Василько, Д. Дроздовський, Л. Кравець, Н. Криловець, В. Саєнко. Мета статті полягає в аналізі особливостей творення образів природи, які постають у тематичних циклах збірки «Річка Геракліта».

У викладі основного матеріалу звертається увага на те, що колообіг життя ліричної героїні та природи у збірці починається з циклу «Осінні карнавали». Така організація «Річки Геракліта» є не випадковою і це пояснює упорядниця книги О. Пахльовська. Спостережено, що перший розділ книги представляють поезії, заголовки яких безпосередньо відсилають читача до періоду осені. Загальний образ осені у більшості творів формують мініобрази лісу, птахів, дня, саду, хати, окремих дерев, кущів, дощу. Проаналізовано поетику текстів «Ще пахне сіно. Ще рояться оси», «Листопад», «Сороко, не кричи!», «Заночували птиці на лимані». Цикл «Сліпучий магній снігових пустель» містить поезії, заголовки яких теж вказують на зимову пору року; твори об'єднує концепт самотності, що розкриває негативні відчуття ліричної героїні; частотними є мініобрази снігу, дерев, села, спогадів, чорний колір. Проаналізовано художні особливості поезій «На віях тиші мерехтять сніжинки», «Моя пам'ять плаче над снігами». Поезії циклу «Весна підніме келихи тюльпанів» виразно контрастують з мотивами попереднього розділу збірки. Образи дощу, різних квітів, садів у цвітін-

ні, акації (біографічний факт) домінують в художніх текстах. Більш детально прокоментовано поезію «Щасливиця, я маю трохи неба». Четвертий цикл «Що в нас було? Любов і літо» вирізняється переважанням у творах таких образів як сад, ліс, гроза, село, місто, спогадів про дитинство; оспівування любові завдяки природним явищам. Розглянуто особливості творення художнього світу поезії «Слайди». Перспективи подальшого дослідження збірки «Річка Геракліта» бачаються у вивченні синестезії в поезіях.

Ключові слова: *пори року, Ліна Костенко, образ, цикл, поезія, лірична героїня, метафора, порівняння, персоніфікація.*

Постановка проблеми. Частина поезій, які ввійшли до збірки «Річка Геракліта», раніше вже були опубліковані. Оригінальність одної з останніх за часом видання книг поетичних творів Ліни Костенко полягає в її композиції. Заголовки чотирьох циклів збірки («Осінні карнавали», «Сліпучий магній снігових пустель», «Весна підніме келихи тюльпанів», «Що в нас було? Любов і літо») прозора апелюють до таких же сезонів у річному циклі розвитку природи. Цей принцип організації творів в єдине ціле не новий в світовому мистецтві. У літературі вже є збірка оповідань «Чотири сезони» Стівена Кінга. У живописі маємо серію картин «Пори року» Франсіско Баррери (1595–1658), «Чотири пори року» Джузеппе Арчімбольдо (1527–1593), полотна «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима» Альфонса Мухи (1860–1939). Надзвичайно популярний циклічний прийом, пов'язаний зі змінами в природі, у музиці: цикл із чотирьох скрипкових концертів «Пори року» (1723) Антоніо Вівальді, ораторія «Пори року» (1801) Йозефа Гайдна, цикл фортепіанних п'єс «Пори року» (1876) Петра Чайковського, хоровий цикл «Пори року» (1949) Бориса Лятошинського, сюїта «Лісний янтар: пори року» (1961) Тамари Сидоренко-Малюкової, кантата «Чотири пори року» (1973) Лесі Дичко, вокальний цикл «Чотири пори року» (1976) Юлії Цибульської, концертна сюїта для ансамблю народних інструментів «Пори року» (1982) Анатолія Білошицького, симфонічно-хореографічна сюїта «Пори року» (1995) Юрія Шевченка, сценічна ораторія №3 «Йосиф Флавій: Пори року» (2000) Олександра Костіна, хоровий цикл «Пори року» (2002) Мирослава Скорика, хорова кантата «Пори року» (2012) Богдани Фільц, 4 концерти для скрипки з оркестром «Пори року» (2013) Олександра Гоноболіна, 4 концерти для мішаного хору «Пори року» (2014) В'ячеслава Самофалова, ф'южнфонія для солістів, джазбенду, фолькгурту та оркестру «Музика Української Землі... Пори року, пори життя...» (2016) Івана Тараненка та ін. Балет як один з найвідоміших видів сценічного мистецтва має вистави з однойменною назвою «Пори року» Жана Батіста Люлли (1661), Джона Кейджа (1947); опера-балет «Пори року України» на 4 дії В'ячеслава Самофалова (2022) та ін. Зважаючи на чималий перелік, можемо стверджувати, що такий художній прийом є продуктивним у творчості митців. До поетичного зображення природи у різні пори року вдавалися й такі українські класики як Богдан-Ігор Антонич, Мико-

ла Вінграновський, Андрій Малишко, Володимир Сосюра, Максим Рильський, Леся Українка, Іван Франко та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У післямові до видання збірки «Річка Геракліта» (2011) Дмитро Дроздовський зазначає: «Ідея циклічності пір року аж ніяк не обмежує простір читацької рецепції (відсилаючи до безсмертної композиції Антоніо Вівальді), але, навпаки, орієнтує на сприйняття поезії як чогось плинного і вічного, неповторного й універсального. Від першої збірки Ліни Костенко («Проміння землі», 1957) ми маємо нерозривну сув'язь природного та поетичного. Природа – друге «Я» поетичного суб'єкта: вона є або перестворенням слова, або першопочатковим Словом – чи й першоіснуванням Слова, яке провіщає емоцію, себто психологічно-емоційний стан людини» [2, с.285]. Літературознавець вказує на те, що синтез поетичного і природного є традиційним в поезії мисткині. Системно вивчала моделювання образів природи в поезії Ліни Костенко Наталія Криловець: «Світ природи для поетеси – це простір, у якому відбувається єднання двох світів: реального й ірреального. Образ лісу входить у внутрішній світ ліричної героїні і стає невід'ємною його частиною, яка уособлює мрію, рятунок від самотності та неволі окультуреного світу» [6, с.126]. «У художній ініціації образу саду Ліна Костенко трансформує мистецьку традицію. Це один із найулюбленіших образів поетеси» [7, с.60]. «У творах Ліни Костенко сформувався дихотомічний образ осені (осінь природи – «осінь» людини). Архетипний образ осені у творах поетеси проектується на людське життя» [5, с.230].

Зоряна Василько аналізувала образи природних реалій довкілля в поезіях мисткині. «Змальовуючи національний образ простору у поезіях збірки «Річка Геракліта» Л. Костенко занурює читача у ту місцину природних стихій та реалій – сонця і вогню, води і вітру, землі і неба, снігу і дощу. Ці етномарковані образи й символи є невід'ємним вербальним складником традиційної народної поезики, що становить мовностилістичне підгрунття індивідуально-авторської образності в українському літературному дискурсі» [1, с.46], – переконана науковиця.

Досліджуючи метафори природи в поетичних текстах Максима Рильського та Ліни Костенко, Лариса Кравець відзначає, що тропи відіграють значну роль у творчості цих поетів, «виступаючи і засобом вираження ключових художніх ідей, і маркером індивідуального стилю, і індикатором динаміки образного мовомислення митців. Попри часову і стильову віддаленість цих майстрів слова, знаходимо в їхніх творах чимало перегуків. Для М. Рильського і Л. Костенко природа – це не тільки джерело натхнення та об'єкт поетичного зображення. Через метафоризацію концептів природи митці реалізують широкий спектр думок і почуттів, викликаних роздумами над вічними проблемами людства» [4, с.54].

Багаторічна дослідниця доробку Ліни Костенко Валентина Саєнко теж звернула увагу на поезії про природне оточення і відзначає «характерну рису

в змалюванні образів природи» [12, с.387]. А саме «через зміни в авторських психологічних станах, спрямованих на дослідження всесвіту в уяві, – поетеса вичаковує свій барвистий і запашний, багатоголосий і безмовний художній світ ... в цьому полягає одна з присутніх граней психології творчості Ліни Костенко, яка через систему зорових, слухових, ароматичних та інших подразників у різноманітних комбінаціях викликає ефект синестезії» [12, с.388].

Цілком погоджуємося з міркуваннями попередників і спробуємо розглянути особливості творення образів природи у збірці «Річка Геракліта», що й буде **метою** нашої розвідки. Для досягнення поставленої мети розв'яжемо такі завдання: 1) встановимо базові образи в кожному з чотирьох циклів збірки; 2) проаналізуємо поезику окремих поезій задля виявлення провідних художніх засобів мистецького стилю Ліни Костенко в «Річці Геракліта».

Виклад основного матеріалу. На сьогодні за європейською традицією вважається початок нового календарного року взимку. Також пам'ятаємо, що в українській культурі це було пов'язано із «пробудженням» природи, про що зазначають етнографи О.Воропай, В.Скुरатівський, М.Максимович. «З давніх часів на Україні, як і скрізь на Русі, рік починався березнем. У XVI ст. початок року було перенесено на січень, водночас запроваджено й літочислення від Різдва Христового, замість колишнього – від Сотворення світу. Проте березень і надалі вважався початком пасхального року, а також року природного, оскільки в цьому місяці починається весна» [9, с.26], – роз'яснює Михайло Максимович. Однак збірка Ліни Костенко розпочинається з циклу «Осінні карнавали» і такий підхід до кругообігу в існуванні природи і людини є незвичним. Осінні поезії, що відкривають збірку, насамперед демонструють певний період в житті людини. «Осінь – магічна пора трансформацій, простір згасання, що таїть нове народження, – це свій окремий психологічний театр у поезії Ліни Костенко» [11, с.5], – пише у передмові до збірки «Річка Геракліта» її упорядниці Оксана Пахльовська.

Окрім потужного психологічного струменя в поезіях осіннього циклу, варто звернути увагу й на лексему «карнавали». Як відомо «карнавал (франц. carnaval, від італ. carnevale: залишки) – масове народне свято, яке відбувається саме на тижні перед Великим постом і пов'язане зі звичаєм провадження зими» [8, с.462]. У Ліни Костенко «осінні карнавали» представляють яскраві замальовки окремих локусів в природі, які передують зимі. До прикладу поезія, якою починається перший цикл:

*«Ще пахне сіно. Ще рояться оси.
Ще у дуплянках солодко медам.
А вже вночі навипиньки ходить осінь
і полум'я жоржин задмухе садам»* [3, с.21].

У цьому поетичному етюді авторка вдається до запахів («пахне сіно»), смакових («солодко медам») та візуальних («полум'я жоржин задмухе са-

дам») образів, аби відтворити гармонію в природі. Подаються ознаки того, що вже надходить пора осені, вона «вночі навшпиньки ходить» (персоніфікація).

Перший цикл збірки «Річка Геракліта» формують поезії, заголовки яких безпосередньо відсилають читача до періоду осені. До таких відносимо «Листопад», «Осінь дикунська», «Осінь жагуча», «Осінь убога» або в першому рядку тексту значиться лексема осінь – «Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль», «Осінній день, осінній день, осінній!», «Красива осінь вишиває клени», «Стриптизи осені...», «Осінній сад ще яблучка глядить...», «Лев дивиться на осінь», «Вдень ще літо, а надвечір – осінь», «Осінній день березами почавсь», «Ой осінь, осінь, барви чудотворні!», «Старі дуби, спасибі вам за осінь...». З-поміж інших вирізняється поезія «Листопад»:

*«почервоніли яблука-циганки
високе небо проворонив дах
І вогнища мов кинуті цигарки
щоночі дотлівають по садах
сади стоять обдмухані вітрами
листки летять киваючи гіллям
і хто тут я статист цієї драми
згрібаю їх згрібаю і палю
вони горять нічого не питають
німим городам руку золотять
минуло літо от і облітають
а облетіли от і шелестять» [3, с.33].*

Бачимо, що в поезії немає жодного розділового знака. Мисткиня навмисне не розділяє текст на якісь частини, бо, висловлене є монологічним мовленням, як кажуть «на одному подиху». У поезії згадуються традиційні ознаки осінньої пори («почервоніли яблука», «високе небо», «вогнища», «листки летять») та робота – спалення листя. Причому в більшій частині поезії йдеться саме про листя, бо «летять киваючи гіллям», «їх згрібаю і палю», «горять нічого не питають», «городам руку золотять», «облітають», «шелестять». Більшість дієслів вжито у прямому значенні, хоча разом з тим, образ листя олюднюється («летять киваючи», «не питають»). Лірична героїня спочатку фокусує свою увагу на кольорових «почервонілих яблуках», що нагадують їй яскравих циганок (порівняння), потім переводить погляд на «високе небо» (значить чисте, безкінечне), потім знову фокусується на землі, де «вогнища мов кинуті цигарки» (порівняння), «сади стоять» та логічно пов'язане з ними листя. Ці образи постають за принципом асоціативного ряду, який і призводить до потоку свідомості.

Відзначаємо, що в багатьох поезіях цього циклу поетеса спирається на образи лісу, птахів для того, щоб подати образ осені. Образ лісу постає в поезіях «Самі на себе дивляться ліси», «Розвиднилось траві – такі упали роси!», «Ой із загір'я сонечко, з загір'я», «Несе Полісся в кошиках гриби», «Ходить дивний чоловік по лісу», «Вже третій день живу у лісі», «Усе змінилось. Люди і часи»,

«Ліс теж змінився. Може, постарів», «Твій силует за соснами», «Біднесенький мій ліс, він зовсім задубів!». Показовою є поезія «Сороко, не кричи!», в якій зримо постає пейзаж лісу з усіма його мешканцями:

*«Сороко, не кричи! Я в лісі не стороння.
Я знаю тут усіх, і знають мене всі.
І хори птиць, і цих дубів хороми.
І сосни, сосни, SOS! – тону у їх красі.
І річечка, де вранці-рано
бобри працюють філігранно.
І лис, і лось, і те осіннє поле.
І та над яром стежечка стрімка.
І той, що вже нізвідки і ніколи
не вийде з лісу і не погука» [3, с.79].*

Лірична героїня ніби коментує все, що вона бачить: сороку, сосни, річку, бобрів, лиса, лося, поле, яр. Все це формує панораму природи, в центрі якої ліс. Авторка рядків впевнено констатує: «Я знаю тут усіх, і знають мене всі» (очевидно, вона не раз була в цих місцях). Тому спостерігаємо замилювання та возвеличення природи – «хори птиць», «дубів хороми», «бобри працюють філігранно», красиві сосни, в яких вона «тоне». Для поетеси ліс не тільки живий організм, вона відчуває себе його частиною, розчиняється в ньому і від цього переживає почуття катарсису.

Ще частотними в цьому циклі є образи птахів: «Заночували птиці на лимані», «Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль», «Осінній день, осінній день, осінній!», «Ті журавлі, і їх прощальні сурми...», «Фанерні журавлі не полетять у вирій», «Одклекотіли гуси й лебеді».

*«Заночували птиці на лимані.
А вранці неба не було в тумані.
А ще ж дорога довга і важка.
Куди летить? – питають вожака.
Він теж не бачить неба у тумані.
Ночуймо ще раз, каже, на лимані.
Нам не до сну, нам не до, не до,
не до!
Не релгочить, Господь нам явить небо.
А вранці встало сонце на лимані на лимані.
І сходить день, як пензель Піросмані» [3, с.58].*

Тут йдеться про відліт птахів у теплі краї, мадрівка є довгою і важкою, тому й «заночували птиці на лимані». Промовистою ознакою осені є те, що «вранці неба не було в тумані». Птахи поспішають, тому не одразу погоджуються з пропозицією вожака переночувати ще одну ніч на лимані: у тексті поетеса чотири рази повторює конструкцію «не до». Завершується історія доброю новиною, бо на другий день «встало сонце на лимані» (що дає можливість птахам

летіти далі). У тексті обмаль художніх засобів, серед яких метафори («встало сонце на лимані», «сходить день»), порівняння («день, як пензель Піросмані»). Однак картина природи постає цілком реалістичною та персоніфікованою завдяки діалогу вожака зі зграєю. Авторка тут виступає в ролі оповідача події.

Помітними в циклі «Осінні карнавали» є образи дня, саду, хати, окремих дерев, кущів, дощу, які формують загальний образ осені. Спостерігається і художній прийом тла осені для передачі інтимних почуттів ліричної героїні.

Як і в попередньому циклі, розділ «Сліпучий магній снігових пустель» містить поезії, заголовки яких вже вказують на зимову пору року. До таких відносимо «Сніги метуть», «Снігурчик прилетів червоногрудий...», «Свят-Вечір», «На віях тиші мерехтять сніжинки», «Хуртовини», «Біла симфонія», «Лежать сніги. Я виглядаю весну», «І дощ, і сніг, і віхола, і вітер», «Дзвенять у відрах крижані кружальця», «Зимовий етюд», «Скупе, аж біле, сонце над полями», «Сніги і ніч. І ліс дорогу пише», «Моя пам'ять плаче над снігами...». У цих текстах так чи інакше прочитуються зимові картини природи. До прикладу, узагальнюючий образ холодної пори року постає в поезії:

*«На віях тиші мерехтять сніжинки.
Зима крізь вії дивиться на світ.
Шляхи і діти їх – стежинки –
шукають вранці згадку до воріт.
Село в снігах, як чаша кришталева,
у срібних жилках скованих джерел.
Ідуть у білих каптурах дерева,
понамерзали брови у дерев.
Їм білий вітер розвіває поли,
вони бредуть, похилені, на шлях,
де гайвороння, чорне як ніколи,
шматочок сонця ділить у полях» [3, с.94].*

З першого рядка поезії його авторка апелює до синтезу візуального і звукового образу, а точніше відсутності звуку (та перевага мистецтва слова, про яку писав І.Франко). У наступному рядку зима олюднюється, бо вона «крізь вії дивиться». Далі розкриваються об'єкти, які моделюють образ зими – «шляхи і діти їх – стежинки», «село в снігах», «у білих каптурах дерева», «шлях», «чорне як ніколи» (бо контрастує з білим оточенням) «гайвороння», «шматочок сонця» (бо зимовий день короткий), поля. При чому всі зазначені образи динамічні, вони перебувають у русі (сніжинки – мерехтять, шляхи і стежинки – «шукають вранці згадку до воріт», дерева – ідуть, «вітер розвіває поли», гайвороння – «шматочок сонця ділить у полях»). Окремо виділяються образи топоса села, що порівнюється з кришталевою чашею, та дерев, які «у білих каптурах», «бредуть, похилені, на шлях». Все разом створює чималу «живу» картину зимового дня. Таких візуальних образів зими в «чистому» вигляді не

так багато. Натомість переважають поезії, для яких зимові реалії постають фоном для відчуттів ліричної героїні.

Чимало у цьому циклі поезій, в яких звучить концепт самотності, який оприявлюється за допомогою зимових пейзажних штрихів. Нагадаємо, що «самотність має суперечливу, багатогранну і навряд чи вичерпну природу, обертаючись то самознищенням і подавленням особистості, то її творчим і вільним началом» [10, с.142].

Саме про такі модули самотності авторка прямо заявляє: *«Біля білої вежі / чорне дерево. Спи. / Ми самотні в безмежжі»* [3, с.129]. В тексті, що починається *«Виходжу в ніч. Іду назустріч долі»*, читаємо: *«А темрява! Іду, не спотикаюсь. / А люди, люди! Десь вони та є»* [3, с.126]. Емоційна поезія *«Старесенька, іде по тій дорозі»* оповідає спогади поетеси про свою бабусю: *«Світанок стежку снігом притрусив. / Куди ж ти йдеш? Я жду тебе! Даремно ... Ти не заходиш. Кажуть, що ти вмерла / Тоді був травень, а тепер зима»* [3, с.116]. До спогадів (як і в популярній пісні Кузьми Скрябіна *«Старі фотографії»*) лірична героїня повертається в поезії *«На старих фотографіях всі молоді: / За роками людина сама себе кличе. / У зіницях печалі, як в чорній воді, / відбиваються люди, дерева, обличчя»* [3, с.113]. Про те, що *«дощу і снігу наковтався комин, / і тин упав, навіщо городить? / Живе в тій хаті сивий-сивий спомин»* [3, с.117] йдеться в поезії *«Дзвенять у відрах крижані кружальця»*. Самотність через розставання з коханим простежується в *«І я не я, і ти мені не ти»*, оскільки *«Десь грає ніч на скрипці самоти. / Десь вис вовк по нотах божевілля / ... І вис вовк. І вулиця чужа / в замет сміється чорними зубами»* [3, с.102]. Відзначаємо, що для всіх цих творів характерні відчуття пригніченості, безсилля, самотності, відчаю. Про це «сигналізують» такі лексеми як самота, безмежність, смерть, печаль, ніч, вовк, божевілля. Також у всіх вищезгаданих поезіях спостерігається відсутність кольорової палітри, а про приреченість і безвихідність ситуації свідчать відтінки чорного: *«чорне дерево»*, *«темрява»*, *«чорна вода»*, *«сивий-сивий спомин»*, *«вулиця з чорними зубами»*. Прикладом складного емоційного стану ліричної героїні є також поезія *«Моя пам'ять плаче над снігами»*:

*«Моя пам'ять плаче над снігами,
де стоять берези і хрести.
У зимові срібні амальгами
біле сонце хоче прорости.
Я живу, бо ще мені живеться.
Бо живу, дав Бог мені снаги.
Із твого невидимого серця
кров калини капле у сніги»* [3, с.128].

Тут як і в попередніх поезіях лірична героїня коментує свій психологічний стан. Оточена снігами (значить відчуває холод, незахищеність, незатишно), вона поринає в спогади («моя пам'ять»), в її внутрішньому світі переплелися

«берези і хрести», вона переживає суміш різних ідей («амальгами») і сподівається на вихід з ситуації («біле сонце хоче прорости»). Проте на зараз в неї нема інтересу до життя («Я живу, бо ще мені живеться»). Насамкінець дізнаємося про причину – це він, який теж переживає, бо з серця, яке порівнюється з калиною «кров калини капле у сніги». Отже, «відсутність духовного єднання – переживається як самотність» [13, с.248].

У весняному циклі поезій Ліни Костенко як і в природі помітні кардинальні зміни в настроях і відчуттях ліричної героїні, різновидах образів, що зринають у текстах. У заголовок до циклу віршів про весну винесено рядки з поезії:

«Щасливиця, я маю трохи неба І дві сосни в туманному вікні. А вже здавалось, що живого нерва, живого нерва не було в мені!

Уже душа не знала, де цей берег, уже втомилась від усіх кормиг. У громі дня, в оркестрах децибелів ми вже були як хор глухонімих.

І раптом, – Боже ! – після того чаду і тарпати, рівної нулю, – я чую дощ. Він тихо плаче правду, що я когось далекого люблю.

І чую тишу. І співають птиці. Проходять люди гарні і незлі. В пахучій хмарі дощової глиці стоїть туман, як небо на землі.

Пасуться тіні вимерлих тарпанів, навшпиньки ходять сутінки і сни. Весна підніме келихи тюльпанів, – за небо вип'ю і за дві сосни!» [3, с.157].

Бачимо, що з першого рядка поезії авторка усвідомлює свій моральний стан кардинально новим («щасливиця»), порівняно з тим, як він відтворений у попередньому циклі «Сліпучий магній снігових пустель». Вона щаслива вже від того, що має «трохи неба / І дві сосни в туманному вікні». Хоча до цього в ліричної героїні був надважкий період, бо «живого нерва не було в мені! / Уже душа не знала, де цей берег / уже втомилась від усіх кормиг». На екваторі поезії зазначається те «чудо», яке змінило її моральний стан – дощ. Олюднене природне явище «проплакало правду» про причини («я когось далекого люблю») важкого самопочуття жінки.

У другій частині поезії читаємо про зміни в стані ліричної героїні, а саме вона ніби ожила (як і природа навесні): «І чую тишу. І співають птиці. / Проходять люди гарні і незлі / ... стоїть туман, як небо на землі», тобто вона почала чути звуки, помічати зором все, що оточувало. Причому почуття слуху та зору дуже загострені, оскільки героїня навіть тишу чує, а туман порівнюється із небом на землі. Кінець ліричного тексту ще більше оптимістичний, оскільки авторка переконана, що «весна підніме келихи тюльпанів» (одночасно персоніфікація та метафора), а вона відсвяткує («за небо вип'ю і за дві сосни!»). Про емоційний стан оповідачки свідчать і знаки оклику, які увиразнюють її настроєві коливання. Сигналами відчуттів героїні у тексті поезії є насамперед звукові образи: «у громі дня, в оркестрах децибелів / ми вже були як хор глухонімих», дощ «тихо плаче», «співають птиці», «навшпиньки ходять сутінки і сни» (тобто дуже тихо). Спостерігаємо, що діапазон висоти звуку змінюється від гучного, драгівного до приємного чи тиші.

Варто відзначити, що найчастотніше в циклі «Весна підніме келихи тюльпанів» зустрічається образ дощу. Він постає в таких поезіях як «Дощі програють по городах гаму», «Вечір дуже турецький», «Весна. А вітер – наче восени», «Такий чужий і раптом – неминучий», «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані», «Звичайна собі мить», «Цей дощ – як душ», «Щасливиця, я маю трохи неба». Образи дощів є різними: то *«дощі програють по городах гаму»* [3, с.136], то дощ порівнюється з татарами, які *«ударять ятаганом півонії»* [3, с.137], то *«чекає дощ зірватися щомиті»* [3, с.142], то дощ порівнюється із парчевою зливою [3, с.147], то дощ ходить *«по дашку прозорої веранди»* [3, с.149], дощ постає джерелом напоєння для бузку [3, с.150], дощ порівнюється з душею [3, с.152].

У циклі «Весна підніме келихи тюльпанів» не можна не помітити в авторки естетичне відчуття прекрасного, яке відбивається в образах квітів, в цвітінні дерев. Особливо часто в поезіях (*«Досвід. Акація»*, *«Як холодно! Акація цвіте»*, *«Я виросла у Київській Венеції»*, *«І сонце, й сніг, і ожеледь, все разом»*) зринає образ акації. Можливо, витоки образу цього дерева в поетеси виходять з дитинства, оскільки вона зізнається: *«Цвіли у нас під вікнами акації»* [3, с.151]. В інших поезіях акація *«стоїть, як люстра, над сирим асфальтом. / Сумної зірки око золоте»* [3, с.146]; акація цвіте як *«на хмарі біла аплікація»* [3, с.135]; *«рхтять акацій білі кетяги»* [3, с.135]; *«весна збиває шумовиння / у пелюсткове ескімо»* [3, с.135].

У весняному циклі збірки «Річка Геракліта» лірична героїня неодноразово звертає свій погляд на квітучі сади: *«цвіте весна садами молодими»* [3, с.134]; *«Такі сади були тоді розхристані / І вся в гірляндах, як індійська жриця, / весна рхтіла в іскорках роси»* [3, с.149]; *«ця нереальна мить – як сон серед садів!»* [3, с.150]; *«Сади цвітуть. В березах бродить сік. / Це солов'їна опера, Ла Скала!»* [3, с.152]. Естетику прекрасного в образах весни доповнюють численні квіти, про які йде мова в поезіях «Дощі програють по городах гаму», «Вечір дуже турецький», «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані», «Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином», «Цей дощ – як душ. Цей день такий ласкавий», «Щасливиця, я маю трохи неба». В них *«засяють ночі зорями жасминно»* [3, с.136], *«півонії, рожеві, як фламінго, / стоять в городі на одній нозі»* [3, с.136], *«півонії всі вже зрізані. Вони уже не пручаються / І тільки ловлять городи пелюстки їхньої вроди»* [3, с.137], *«під вікном цвіли у нас троянди»* [3, с.149], *«на росах і дощах настояний бузок»* [3, с.150], *«тут по дворах стоїть бузкова повінь / Тут ті бузки проламують тини»* [3, с.152], *«весна підніме келихи тюльпанів»* [3, с.157]. У цих фрагментах квіти служать основою для інших образів, ототожнюються з представниками фауни, олюднуються, зазнають метафоризації.

Найбільшим за обсягом є четвертий цикл «Що в нас було? Любов і літо». Лексеми в заголовку вже підказують читачам провідні мотиви творів. Його роз-

починає поезія, в якій продовжується мотив садів та символіка раювання в них людей:

*«Сади стояли в білому наливі.
Іскрив зеніт, як вольтова дуга.
А ми були безсмертні, бо щасливі.*

За нами пам'ять руки простяга» [3, с.163]. Тут у підтексті бачиться біблійна алюзія до образів Адама та Єва у біблійному саду (бо герої – «безсмертні»).

Можемо здогадуватися, що для Ліни Костенко раєм на землі виступають сади. До цього образу мисткиня неодноразово приходиться у моменти рефлексій. Так, *«струшується сад, як парасолька»* [3, с.192] у поезії *«Дощ полив, і день такий полив'яний»; «сади, омиті музикою згадок»* [3, с.214] – в *«Летять на землю груші, як з рогаток»; звертання «Сади мої, сади мої, сади!»* [3, с.243] – в *«Малина, м'ята, дим і димарі»; «Сади стоять буддійськими храмами»* [3, с.260] – в *«Екзотиці»*. З погляду прожитих років поетеса осмислює роль саду в її житті в поезії *«Слайди»*:

*«У нашому саду була розкішна флора –
жоржини й кропива, любисток і ревені.
І прадід мій ходив, як привид Ельсінора,
і сойка у кущах пищала цілий день.*

*Була в тому саду смородина й порічки.
Малина розрослась, як дикий чагарник.
Індустріальний подих п'ятирічки
до нас у сад тоді ще не проник.*

*Ще півники цвіли. Ще яблуня родила.
В городі ще стояв локальний, свій, туман.
Бабуся той город так-сяк обгородила,
а потім щовесни білила той паркан.*

*А потім в паркані хтось виламав штахету,
ліхтариками груш вчарований між віт.
В ту дірку в паркані відкрився світ поету –
великий, і складний, і незбагнений світ.*

*Прорубане вікно – з укрупу у Європу.
В Європі вже був млин, двигучий, паровий.
І прадід мій ходив, як Ной після потопу.
А я собі, мала, була – як херувим.*

*Я пурхала в саду, розгойдувала квітку.
Полохала в гнізді пташину боязку.*

*А вранці крізь бузок дивилася на тітку,
котра була й сама – як свіжий куц бузку.*

*Юлія? Кажіть. Архаїка? Не треба.
У закутку душі хай буде трохи сад.
Вже дожились – забули колір неба,
воно буває кольору досад.*

*Хай буде сад, і дерево крислате,
і кіт-воркіт, і ще багато див.
Доросла пам'ять – то уже не слайди.
Тоді вже доля гляне в об'єктив» [3, с.251].*

Описана картина дуже нагадує спогади Олександра Довженка про дитинство, що втілені у його повісті «Зачарована Десна». Залюбленість у всі квіти саду і рослини городу, птаство і дерева, рідних людей і тварин передає світ дитинства і Ліни Костенко. Прикметно, що поезія починається словами про сад («У нашому саду була розкішна флора») і після деталізації наповнення тої сакральної місцини для малої дівчинки завершується висновками дорослої жінки про те, що «у закутку душі хай буде трохи сад», «хай буде сад, і дерево крислате / і кіт-воркіт, і ще багато див».

Як і в попередніх циклах, у літньому спостерігається прив'язаність авторки до лісу. Відтак у кожному другому вірші зринає образ лісу. Ліс для Ліни Костенко завжди живий, одухотворений, олюднений; він наповнений жителями та постає її другом, що приймає її у найважчі моменти життя: «Мій добрий ліс моя любов» [3, с.175] – починається однойменна поезія; «То мудра і древня державка – / вкарбований профілем ліс ... Тут кожен сам собі пан, / живе за власним законом» [3, с.175] («Ліс»); «усі мої ліси, удень такі привітні» [3, с.176] («Ми виїхали в ніч. І це було шаленство»); «занімили всі, і змовкли ті ліси» [3, с.190], коли «один убив таку співучу» пташку («Десь, кажуть, є гора, де не співають птиці»); «з моїх лісів» прийшла тварина [3, с.208] («Прийшов у місто дуже гарний лось»); ліс порівнюється з казкою [3, с.215] («У лісі ліс виходить з-за куліс»); «ліс стоїть у зливі – як в соборі» [3, с.227] («Пролом хмари»); «за щитом смарагдових лісів / моїх жар-птиць блакитні космодроми» [3, с.228] («Сувид»); «Бори стоять, такі соснові! / Ведмедів бачать уві снах» [3, с.250] («Люблю чернігівську дорогу»); «Сосновий ліс перебирає струни / над берегами вічної ріки» [3, с.270] («Сосновий ліс перебирає струни»). Вражає деталізація наповнення лісу в поезії «Обступи мене, ліс, як в легенді про князя Хетага».

Ще одним частотним образом, що часто оприявлюється в циклі про літо є гроза. «І зблиснула гроза – як вихопила ніж!» [3, с.176] читаємо в поезії «Ми виїхали в ніч. І це було шаленство»; «Бродить спека, як хмільна опара. Ціле літо грози і дощі» [3, с.184] – в однойменній поезії; «Пройшла гроза і не була

озонною / *А де тепер не зона на землі?*» [3, с.204] – в «Летючі крони голубих дерев»; «*Сліпучо усміхнулася гроза*» [3, с.220] – в однойменній поезії; «*Проломилась хмара наді мною / золотою чашею грози!*» [3, с.227] – в «Пролом хмари»; «*Гроза. Химерні привиди антен / танцюють хистко на дахах площинних*» [3, с.236] – в однойменній поезії; «*Іде гроза дзвінка і кучерява / садам замлілі руки цілувать*» [3, с.254] – в «Пекучий день... лісів солодка млява...». Бачимо, що в тих поезіях, де йде мова про яскраве атмосферне явище, що пов'язане з електричними розрядами та блискавкою у купчасто-дошових хмарах, називається безпосередньо лексема грози. Традиційно образ грози твориться за допомогою метафор, порівняння, персоніфікації, також додається колір як засіб синестезії.

Спогади про дитячі роки, персонажі з казок, об'єкти природного оточення звучать в рядках: «*Сади, омиті музикою згадок, / ... колись я звідси вилетіла в світ*» [3, с.214]; «*У груші був тоненький голосочок, / вона в дитинство кликала мене*» [3, с.221]; «*В дитинство хочу, там усе моє. / В дитинстві ми – великі Магеллани*» [3, с.240]; «*Дюймовочка в листочку капустиному, – / Я у життя із вічності пливу*» [3, с.241]; «*Дикі гуси летять. Пролітає Івасик-Телесик. / Всі мости ще кленові. Всі коні іще вороні*» [3, с.242]; «*Якби мені вернутися туди! / Там яблуні старі і розсохаті*» [3, с.243]; «*Таке все тоді звичайне, / таке все тепер дороге!*» [3, с.244]; «*Стоїть у ружжах золота колиска. / Блакитні вії хата підніма*» [3, с.245]; «*В Дніпрі купається Купава. Мені ще рочків, може, три*» [3, с.245]. Переважно протилежним до сільського середовища постає образ міста, що розгортається в описах-враженнях: «*Місто, премісто, прамісто моє! / Стійбище людське з асфальту й бетону*» [3, с.266]; «*Скрипучі гальма першого трамваю*» [3, с.267]; «*Сіре місто, бетонна маро, до кісток перепахле гудроном*» [3, с.268]; «*В Лос-Анжелесі пальми синтетичні / уже врастають коренем в асфальт*» [3, с.187]; «*це гарне місто у цвітінні лип*» [3, с.235].

Оспівування святого почуття закоханості прочитується у своєрідних рефлексіях: «*Сади стояли в білому наливі. / ...А ми були безсмертні, бо щасливі*» [3, с.163]; «*Люблю твій степ. Усе твоє люблю*» [3, с.164]; «*Голубими дощами сто раз над тобою заплачу. / Гіацинтовим сонцем сто раз над тобою зйду*» [3, с.264]; «*І день, і ніч, і мить, і вічність, / і тиша, і дев'ятий вал – / твоїх очей магічна ніжність / і губ розплавлений метал*» [3, с.265]; «*Яка між нами райдуга стояла!*» [3, с.255]; «*руки твої, золоті ліани*» [3, с.260]; «*Ловлю твоє проміння / крізь музику беріз*» [3, с.261]; «*ми йшли удвох, і вишні осипали / рожевий цвіт на трави і хвоці*» [3, с.262]. Характерно, що мотив любові в поезіях розкривається завдяки констатації природної обстановки, на якій розгортаються події, порівнянню почуття з об'єктами природи.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що Ліна Костенко творчо і неповторно осмислює зміни в природному середовищі. Початок збірки «Річка Геракліта» не випадково пов'язується з осінньою порою. Такий підхід до початку в колообігу життя свідчить про те, що автором поетичних творів є зріла і

досвідчена жінка. Осмислення побаченого і пережитого відбувається з погляду прожитих років, тому поетика текстів складна, рясніє спогадами, перепадами в почуваннях ліричної героїні.

Кожен з чотирьох циклів збірки представляє певний період в бутті мисткині. Відтак змінюються її настрої, відчуття, емоції, які впливають на творення художнього світу поезій. Найчастіше психологічні стани ліричної героїні відзеркалюються у конкретних мініюобразах, що потрапляють у фокус уваги авторки чи постають результатом поетичного пересотворення дійсності.

Образна система циклів формується насамперед за допомогою візуальних та звукових образів, які розкриваються в численних метафорах, персоніфікаціях, порівняннях. Допомагають увиразнити образи-настрої в поезіях повтори, кольорова палітра та розділові знаки. Помітним художнім прийомом у ліричних текстах «Річка Геракліта» як і в попередніх збірках Ліни Костенко відзначаємо синестезію, коли в одному мініюобразі поєднуються різні відчуття. У наступних розвідках доцільним буде детально проаналізувати багатогранність синестезійних образів, що засвідчить оригінальність поетичного мислення вітчизняної мисткині.

Література

1. Василько, З. (2015). Мовосвіт природи у збірці Л. Костенко «Річка Геракліта». *Ukrainistika – minulost, přítomnost a budoucnost III : literatura a kultura*. Brno : Jan Sojnek – Galium, 2015, 45–51.
2. Дроздовський, Д. (2011). Хвилі Часу. *Костенко Л. Річка Геракліта*. Київ: Либідь, 280–321.
3. Костенко, Л. (2011). Річка Геракліта / упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ: Либідь.
4. Кравець, Л. (2020). Метафори природи в поетичних текстах М.Рильського і Л.Костенко. *Культура слова*. №92, 52–62.
5. Криловець, Н. В. (2012). Мотив осені в натурфілософській поезії Ліни Костенко. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Випуск 61, 229–232.
6. Криловець, Н. (2012). Образ лісу в натурфілософській поезії Ліни Костенко. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. Острог, 2012. Вип. 28, 119–127.
7. Криловець, Н. (2014). Образ саду в натурфілософській поезії Ліни Костенко. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. Острог, 2014. Вип. 41, 60–63.
8. *Літературознавча енциклопедія: у двох томах*. (2007). Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Т.1 Київ: ВЦ «Академія».
9. Максимович, М. (2002). Дні та місяці українського селянина. Київ: Обереги.
10. Мовчан, М. (2005). Осмислення феномена самотності як проблеми суспільного буття особистості. *Філософські обрії*. № 13, 141–157.
11. Пахльовська, О. (2011). Невидимі причали. *Костенко Л. Річка Геракліта* Київ: Либідь, 5–13.
12. Саєнко, В. П. (2020). Поезія Ліни Костенко: традиція, контекст, художня своєрідність. Київ: Смолоскип.
13. Швалб, Ю. В., Данчева, О. В. (1991). *Одиночество : социально-психологические проблемы*. Київ : Украина.

References

1. Vasylo, Z. (2015). Movosvit pryrody u zbirtsi L. Kostenko «Richka Heraklita» [The linguistic world of nature in L. Kostenko's collection «River of Heraclitus»]. *Ukrainistika – minulost, přítomnost a budoucnost III : literatura a kultura*. Brno : Jan Sojnek – Galium, 2015. Pp.45–51.
2. Drozdovskiy, D. (2011). Khyly Chasu [Waves of Time]. *Kostenko L. Richka Heraklita*. Kyiv: Lybid. Pp.280–321 [in Ukrainian]
3. Kostenko, L. (2011). Richka Heraklita [Heraclitus River]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian]

4. Kravets, L. (2020). Metafory pryrody v poetychnykh tekstakh M.Ryl'skoho i L.Kostenko [Metaphors of nature in the poetic texts of M. Rylsky and L. Kostenko]. *Kultura slova*. No. 92. Pp. 52–62.
5. Krylovets, N. V. (2012). Motyv oseni v naturfilosofskii poezii Liny Kostenko [The Motif of Autumn in Lina Kostenko's Natural Philosophical Poetry]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Filolohichni nauky*. Iss. 61. Pp. 229–232.
6. Krylovets, N. (2012). Obraz lisu v naturfilosofskii poezii Liny Kostenko [The image of the forest in the natural philosophical poetry of Lina Kostenko]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii filolohichna. Iss. 28. Pp. 119–127.
7. Krylovets, N. (2014). Obraz sadu v naturfilosofskii poezii Liny Kostenko [The image of the garden in the natural philosophical poetry of Lina Kostenko]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii filolohichna. Iss.41. Pp. 60–63.
8. *Literaturoznavcha entsyklopediia: u dvokh tomakh*. (2007). [Literary Encyclopedia] Avt.-uklad. Yu.I. Kovaliv. T.1 Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
9. Maksymovych, M. (2002). Dni ta misiatsi ukrainskoho selianyana [Days and months of the Ukrainian peasant]. Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
10. Movchan, M. (2005). Osmyslennia fenomena samotnosti yak problemy suspilnoho buttia osobystosti [Understanding the phenomenon of loneliness as a problem of the social existence of an individual.]. *Filosofski obrrii*. No.13. Pp. 141–157.
11. Pakhlovsk, O. (2011). Nevydymy prychaly [Invisible berths]. Kostenko L. Rychka Heraklita. Kyiv: Lybid. Pp. 5–13.
12. Saienko, V. P. (2020). Poeziia Liny Kostenko: tradytsiia, kontekst, khudozhnia svoieridnist [Lina Kostenko's Poetry: Tradition, Context, Artistic Originality]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
13. Shvalb, Yu. V., Dancheva, O. V. (1991). Odynochestvo : sotsyalno-psykholohycheskye problemy [Loneliness: social and psychological problems]. Kyiv: Ukrayna [in Ukrainian].

Olena MIZINKINA

SEASONS AS INTERPRETED BY LINA KOSTENKO: IMAGES OF NATURE IN THE COLLECTION "HERACLITUS RIVER"

Abstract. *The article argues for the originality of the artistic technique in modeling a work that is associated with seasonal periods (winter, spring, summer, autumn) in nature. Examples of specific works with the same title "Seasons" in various arts (literature, painting, music, ballet) are considered. Lina Kostenko's collection "The River of Heraclitus" is also organized in accordance with the already mentioned natural cycles.*

Despite the popularity of the artist's work and recognition, the collection "River of Heraclitus" has not been systematically researched, which indicates the relevance of our research. However, in the last decade, images of nature in Lina Kostenko's poetry have been analyzed by Z.Vasylko, D.Drozdovsky, L.Kravets, N.Krylovets, and V.Sayenko. The purpose of the article is to analyze the features of the creation of images of nature that appear in the thematic cycles of the collection "The River of Heraclitus".

The presentation of the main material draws attention to the fact that the cycle of life of the lyrical heroine and nature in the collection begins with the cycle "Autumn Carnivals". Such an organization of "Rivers of Heraclitus" is not accidental, and this is explained by the editor of the book, O.Pakhlyovska. It has been observed that the first section of the book is represented by poems whose titles directly refer the reader to the autumn period. The overall image of autumn in most works is formed by mini-images of the forest, birds, day, garden, house, individual trees, bushes, and

rain. The poetics of the texts “The hay still smells. The wasps are still swarming”, “Listopad”, “Magpie, don’t scream!”, “Birds spent the night on the estuary” are analyzed. The cycle «The Dazzling Magnesium of Snowy Deserts» contains poems whose titles also indicate the winter season; the works are united by the concept of loneliness, which reveals the negative feelings of the lyrical heroine; frequent are mini-images of snow, trees, villages, memories, and the color black. The artistic features of the poems “Snowflakes shimmer on the eyelashes of silence” and “My memory cries over the snow” are analyzed. The poems in the cycle “Spring Will Raise Glasses of Tulips” clearly contrast with the motifs of the previous section of the collection. Images of rain, various flowers, gardens in bloom, and acacias (a biographical fact) dominate the literary texts. The poem “Lucky Girl, I Have a Little Bit of Heaven” is commented on in more detail. The fourth cycle “What did we have? Love and Summer” is distinguished by the predominance in the works of such images as a garden, forest, thunderstorm, village, city, and childhood memories; praising love through natural phenomena. The features of the creation of the artistic world of the poetry “Slides” are considered. Prospects for further research of the collection “The River of Heraclitus” are seen in the study of synesthesia in poetry.

Keywords: seasons, Lina Kostenko, image, cycle, poetry, lyrical heroine, metaphor, comparison, personification.